

کتابخانه نه جامع
جامعه القوم
معاونت پژوهش
مرکز جهانی علوم اسلامی



جمهوری اسلامی ایران - مهر ۱۳۸۵

مدرسه عالی فقه و معارف اسلامی

«کارکردهای دین در جامعه سنتی و مدرن»

برای دریافت درجه کارشناسی ارشد

در رشته فقه و معارف اسلامی

نگارش؛ فلسفه اسلامی

نگارش؛ امان الله فصیحی

استاد راهنما؛ دکتر سید حسین شرف الدین

استاد مشاور؛ حجت الاسلام والمسلمین دکتر محمد حسن قدر دان قرا ملکی

مهر ماه ۱۳۸۵

کتابخانه جامع مرکز جهانی علوم اسلامی
شماره ثبت: ۴۳۴
تاریخ ثبت:

* مسئولیت مطالب مندرج در این پایان نامه، به عهده نویسنده می باشد.

* هرگونه استفاده از این پایان نامه با ذکر منبع، بلا اشکال است و نشر آن در داخل کشور منوط به اخذ مجوز از مرکز جهانی علوم اسلامی است.



سپاس و تشکر

قبل از هر چیز سپاس و تشکر خود را به وجود آن بی‌همتا و همانند تقدیم می‌کنم که این نعمتهای او را امکان شمارش نیست.

بر خود فرض و واجب می‌دانم که از کلیه اساتید و مشعل داران هدایتیم که در طول سالهای تحصیل اینجانب افتخار استادی و هدایت گری خویش را به اینجانب عطا کردند؛ به ویژه استاد عزیزم حضرت حجت الاسلام دکتر سید حسین شرف الدین به عنوان استاد راهنما و حضرت حجت الاسلام و المسلمین محمد حسن قدردان قراملکی به عنوان استاد مشاور این پژوهی که همواره با گشاده رویی، مزاحمتهای چندین ماهه این حقیر را پاسخ صبورانه و صمیمانه دادند کمال تقدیر و تشکر نمایم.

همچنین بر خود فرض می‌دانم که از ریاست محترم مرکز جهانی علوم اسلامی حضرت حجت الاسلام و المسلمین اعرافی (زید عزه) و از مدیر محترم مدرسه عالی فقه و معارف اسلامی حضرت حجت الاسلام و المسلمین محامی که بستر فراگیری علوم ناب محمدی و اهل بیت عصمت و طهارتش را، برای جویندگان آن فراهم نموده‌اند تشکر نمایم.

اهداء به سلامت قدس منجی عالم بشریت امام عصر (عج) و

تمام پیروان و یاران واقفیشان.

تحقیق حاضر تلاشی است در پاسخ به این سوال که دین در جامعه سستی و مدرن چه کارکردهایی دارد؟ به منظور دست یابی به

پاسخ دقیق این پرسش مراحل زیر در این اثر طی شده است:

۱. مقدمه: در مقدمه این تحقیق به بیان مسأله تحقیق، سوال تحقیق، فرضیه تحقیق، اهمیت، پیشینه انجام تحقیق، شیوه انجام تحقیق

تکنیک جمع آوری اطلاعات، قلمرو تحقیق، مدل تبیین و موانع و محدودیتهای تحقیق پرداخته شده است.

۲. فصل اول حاوی مباحث تعریف «دین» و مفاهیم مرتبط با آن است. در این فصل نخست به چهار دسته از عواملی که باعث

اختلاف در تعریف دین شده پرداخته شده است و پس از آن با احصاء هشت ویژگی برای دین، به تعریف عملیات دینی پرداخته شده است. و

در پایان فصل به ارائه تعریف واژه «کارکرد»، اقسام آن و پیش فرضهای آن پرداخته شده است.

۳. فصل دوم به بیان ویژگیهای جامعه سستی و مدرن اختصاص یافته است. در این فصل ابتدا به سه دسته از نظریات پرداخته شده

است. دسته اول بر اساس معیارهای برون ساختاری، دسته دوم بر اساس معیارهای درون ساختاری و نظریه سوم بر اساس ویژگیهای تلفیقی به

بیان تمایز این دو نوع جامعه پرداخته‌اند، و در پایان با الگو گیری از نظریات مذکور ویژگیهای جامعه سستی و مدرن در دو سطح ساختاری و

فرهنگی بیان شده است.

۴. فصل سوم این اثر حاوی بیان کارکردهای دین در جامعه سستی است. این کارکردها ابتدا به دو بخش فردی - تربیتی و اجتماعی

تقسیم شده است و سپس فردی - تربیتی به فردی روانی و فردی - تربیتی اجتماعی دسته بندی شده است و کارکردهای اجتماعی نیز

در سه سطح خرد، میانه و کلان مورد تحلیل قرار گرفته است.

۵. در فصل چهارم که فصل پایانی است به بررسی کارکردهای دین در جامعه مدرن پرداخته شده و در این فصل به مباحث علم و

دین، دین و سیاست، دین و اقتصاد، دین و اخلاق، دین و تحولات اجتماعی، دین و کنترل اجتماعی پرداخته شده است.

۶. تحت عنوان «جمع بندی و نتیجه گیری» کلیات مطالب و مقایسه میان کارکردهای دین در جامعه سستی و مدرن از نظر خواهد

گذشت.

۷. در صفحات پایانی این اثر با توجه به اهمیت دین اسلام به کارکردهای آن از منظر متفکران اسلامی به صورت مجزا پرداخته شده

است.

کلید واژه‌ها: دین، کارکرد، جامعه، سستی، مدرن، جامعه سستی و جامعه مدرن.

فهرست مطالب

۱	مقدمه
۲	۱. موضوع تحقیق
۲	۲. سوال اصلی و فرعی
۳	۳. ضرورت و اهمیت تحقیق
۴	۴. پیشینه تحقیق
۴	۵. فرضیه‌های تحقیق
۴	۶. اهداف تحقیق
۵	۷. روش انجام تحقیق
۶	۸. تکنیک جمع آوری اطلاعات
۶	۹. قلمرو تحقیق
۶	۱۰. مدل تبیین
۶	۱۱. موانع و محدودیتهای تحقیق
	منابع و مأخذ

فصل اول: مفاهیم و رویکردها

۸	الف. مفهوم دین
	عوامل اختلاف در تعریف دین
۹	۱. حوزه‌ها و شیوه‌های دین پژوهی
۱۱	۱-۱. تعریف دین نزد متکلمان
۱۱	۱-۲. تعریف دین نزد مورخان
۱۱	۱-۳. تعریف دین نزد مردم شناسان
۱۲	۱-۴. تعریف دین نزد روان شناسان
۱۲	۱-۵. تعریف دین نزد جامعه شناسان
۱۳	۱-۶. تعریف دین نزد فلاسفه
۱۳	۱-۷. تعریف دین از نظر پدیدار شناسی
۱۴	۲. دین و مفاهیم مرادف با آن
۱۵	۲-۱. دین و ایدئولوژی

۱۷	۲-۲. دین، ایمان و شریعت
۲۰	۲-۳. دین و تقدس
۲۱	۲-۴. دین و مذهب
۲۱	۲-۵. دین و ماوراء طبیعت
۲۲	۳. دین و مبادی تعریف آن
۲۲	۳-۱. تعریف حداقلی یا حداکثری
۲۳	۳-۲. تعریف اشمالی یا حصری
۲۵	۳-۳. دین حق یا دین محقق
۲۵	۳-۴. ریشه، ذات یا کارکرد دین
۲۷	۳-۵. فردی یا اجتماعی بودن دین
۲۷	۴. تئوریهای قالبی و نظری در تعریف دین
۲۸	۴-۱. تحویل گرایی
۳۰	۴-۲. کارکرد گرایی
۳۲	۴-۳. رهیافت معرفتی
۳۳	۴-۴. غیر عقل گرایان
۳۸	تعریف دین بر اساس ویژگیها و مولفه‌های آن
۳۸	۱. سنت گروی
۳۹	۲. اسطوره و نماد
۴۰	۳. مفهوم رستگاری
۴۰	۴. مکانها و اشیاء مقدس
۴۱	۵. اعمال مقدس
۴۲	۶. نوشته‌های مقدس
۴۲	۷. جامعه مقدس
۴۳	۸. تجربه مقدس
۴۴	ب. مفهوم کارکرد
۴۵	۱. تعریف کارکرد
۴۶	۲. اقسام کارکرد گرایی
۴۷	۳. اقسام کارکرد

منابع و مأخذ

فصل دوم: ویژگیهای جامعه سنتی و مدرن

۵۰	مقدمه
۵۲	نظریات در مورد ویژگیهای جامعه سنتی و مدرن
۵۲	۱. نظریات برون ساختاری در تمایز جامعه سنتی و مدرن
۵۲	۱-۱. آگوست کنت: نظام معرفتی سه مرحله‌ای
۵۵	۱-۲. کارل مارکس و انگلس: نظام اقتصادی
۵۵	۱-۳. فردیناند تونیس: روابط احساسی و قراردادی
۵۷	۱-۴. ماکس وبر: عقلانیت
۵۸	انواع عقلانیت
۶۰	سنطوح عقلانی شده
۶۵	۱-۵. کریشنا کومار: صنعت
۶۶	ویژگیهای جامعه مدرن از نظر کومار
۷۰	۱-۶. رابرت ردفیلد: جامعه فولک
۷۶	بازخوانی نظریه‌ها
۷۷	۲. نظریات درون ساختاری در تمایز جامعه سنتی و مدرن
۷۷	۲-۱. هربرت اسپنسر: نحوه اقتدار
۷۷	الف. جامعه نظامی (سنتی)
۷۹	ب. جامعه صنعتی (مدرن)
۸۰	۲-۲. امیل دورکیم: انواع همبستگی
۸۰	الف. همبستگی مکانیکی
۸۱	ب. همبستگی ارگانیکی
۸۱	ارتباط حقوق و همبستگی اجتماعی
۸۲	شاخص‌های جامعه سنتی و مدرن
۸۴	۲-۳. تالکوت پارسونز
۸۴	۲-۳-۱. ویژگیهای جامعه سنتی و مدرن در سطح کلان
۹۱	۲-۳-۲. ویژگیهای جامعه سنتی و مدرن در سطح کنش

۹۳	بازخوانی نظریه‌ها
۹۳	۳. دیدگاه تلفیقی
۹۴	۱. ویژگیهای جامعه سنتی
۹۴	۱-۱. ویژگی ساخت اقتصادی جامعه سنتی
۹۴	۱-۲. ویژگی سازمان اجتماعی جامعه سنتی
۹۶	۱-۳. ویژگیهای ذهنی جامعه سنتی
۹۸	۲. ویژگیهای جامعه مدرن
۹۸	۲-۱. ویژگی اقتصادی جامعه مدرن
۹۸	۲-۲. ویژگیهای سازمان اجتماعی جامعه مدرن
۹۹	۲-۳. ویژگیهای ذهنی جامعه مدرن
۱۰۱	جمع بندی
۱۰۲	الف. ویژگیهای کلی جامعه سنتی
۱۰۲	۱. ویژگیهای کلی ساختاری جامعه سنتی
۱۰۳	۲. ویژگیهای کلی فرهنگی جامعه سنتی
۱۰۴	ب. ویژگیهای کلی جامعه مدرن
۱۰۴	۱. ویژگیهای کلی ساختاری جامعه مدرن
۱۰۶	۲. ویژگیهای کلی فرهنگی جامعه مدرن
	منابع و مآخذ

فصل سوم: کارکردهای دین در جامعه سنتی

۱۱۳	مقدمه
۱۱۳	الف. کارکردهای فردی و تربیتی دین
۱۱۳	۱. کارکردهای فردی و تربیتی روانی
۱۱۴	۱-۱. دین و معنی بخشیدن به زندگی
۱۱۹	۱-۲. تسلی و آرام بخشی
۱۲۳	۱-۳. جدیت بخشی و امید بخشی به رستگاری
۱۲۵	۱-۴. وقار و بردباری
۱۲۶	۱-۵. بهجت و انبساط بخشی

۱۲۸	۱-۶. تقویت روحیه فداکاری و از خود گذشتگی
۱۲۹	۲. کارکردهای فردی و تربیتی اجتماعی
۱۲۹	۱-۲. دین و تطبیق سازی با محیط
۱۳۲	۲-۲. دین و شخصیت
۱۳۲	ب. کارکردهای اجتماعی دین
۱۳۲	۱. کارکردهای دین در سطح خرد
۱۳۲	۱-۱. دین و نهاد حقوق و اخلاق
۱۳۶	۱-۲. بهبود روابط اجتماعی
۱۳۶	۱-۳. استوار ساختن میثاقها و پیمانها
۱۳۷	۲. کارکردهای دین در سطح میانه
۱۳۷	۲-۱. دین و نهاد خانواده
۱۳۷	۲-۲. دین و نهاد تعلیم و تربیت
۱۴۰	۲-۳. دین و نهاد سیاست
۱۴۳	۲-۴. دین و نهاد اقتصاد
۱۴۵	۳. کارکردهای دین در سطح کلان
۱۴۵	۳-۱. دین و تمدن
۱۴۹	۳-۲. دین و فرهنگ
۱۵۱	۳-۳. دین و همبستگی اجتماعی
۱۵۵	۳-۴. دین و نظم اجتماعی
۱۶۰	جمع بندی و نتیجه گیری
	منابع و مأخذ

فصل چهارم: کارکردهای دین در جامعه مدرن

۱۶۴	مقدمه
۱۶۵	۱. علم و دین در جامعه مدرن
۱۶۵	۱-۱. نقش دین در شکل گیری علم جدید
۱۷۲	۱-۲. نقش معرفت زایی دین در کنار علم جدید

۱۷۶	۲. دین و نهاد سیاست
۱۷۷	موارد تأثیر گذاری دین بر سیاست
۱۸۷	۳. دین و نهاد اقتصاد مدرن
۱۸۸	۴. دین و تحولات اجتماعی
۱۸۹	۱. دین و انقلاب
۱۹۱	۲. جنبش‌های اجتماعی
۱۹۳	۵. دین و کنترل اجتماعی
۱۹۵	۶. دین و اخلاق
۱۹۶	۱. تعریف اخلاق
۱۹۷	۲. ضرورت نیاز به اخلاق در جامعه مدرن
۲۰۰	۳. دین و اخلاق در جامعه مدرن
۲۰۰	۳-۱. عقلانیت و معنا بخشی به اصول اخلاقی
۲۰۳	۳-۲. شناسایی بعضی اصول اخلاقی
۲۰۴	۳-۳. تقویت و پشتیبانی از اصول اخلاقی
۲۰۷	نتیجه منابع و مأخذ

خاتمه ۱: جمع بندی و نتیجه گیری

۲۱۲	۱. مروری بر مباحث پیشین
۲۱۲	۱-۱. بخش مقدماتی
۲۱۶	۱-۲. بخش اصلی
۲۲۰	۲. مقایسه میان جامعه سنتی و مدرن
۲۲۰	۲-۱. تبدیل کارکردی
۲۲۱	۲-۲. تبدیل کارکردی

خاتمه ۲: کارکردهای دین اسلام از نظر متفکران اسلامی

۲۲۴	کارکردهای فردی دین
۲۲۷	کارکردهای اجتماعی دین
۲۳۲	منابع

مقدمه

طرح اجمالی تحقیق

- مقدمه موضوع تحقیق
- مقدمه سوالات اصلی و فرعی تحقیق
- مقدمه ضرورت و اهمیت انجام تحقیق
- مقدمه پیشینه تحقیق
- مقدمه فرضیه‌های تحقیق
- مقدمه اهداف تحقیق
- مقدمه روش انجام تحقیق
- مقدمه تکنیک جمع‌آوری اطلاعات
- مقدمه قلمرو تحقیق
- مقدمه مدل تبیین
- مقدمه موانع و محدودیت‌های تحقیق

آنچه در این تحقیق مورد بررسی و پژوهش قرار می‌گیرد به ترتیب عبارتند از:

۱) موضوع تحقیق

موضوع یا مساله اصلی تحقیق «کارکردهای دین در جامعه سستی و مدرن» به عنوان یک واقعیت اجتماعی مهم و اساسی در حیات فردی و اجتماعی انسانها می‌باشد. برای دست یابی به این هدف ابتدا به مفهوم شناسی دین از منظرهای مختلف همانند جامعه شناسی، تاریخ ادیان، کلام، فلسفه دین، روان شناسی و مردم شناسی پرداخته شده و پس از آن به معنا کاوی جامعه سستی و مدرن و به دنبال آن به تحلیل کارکردهای دین (پیامدها و آثار مثبت) در جامعه سستی و مدرن در فصول مجزا با مراجعه به نظریات جامعه شناسان، مردم شناسان، روان شناسان، دین شناسان و متفکرانی از سایر حوزه‌های فکری پرداخته شده است.

۲) سوال اصلی و فرعی تحقیق

با توجه به آنچه در ارتباط با موضوع یا مساله تحقیق بیان شد، مساله اصلی که این تحقیق در صدد پاسخ گویی بدان

است، این است که «دین در جامعه سستی و مدرن چه کارکردهایی دارد؟» در ضمن پاسخ گویی تحلیلی به سوال فوق چندین

سوال فرعی دیگر نیز مطرح می‌شود که عبارتند از:

۱. دین چیست؟
۲. شاخص‌ها و ویژگی‌های جامعه سستی و مدرن کدامند؟
۳. شرایط و زمینه‌های لازم برای نقش‌آفرینی دین در جامعه و ایفای کارکرد کدامند؟
۴. عرصه‌های حضور و ایفای نقش دین کدامند؟
۵. آیا میان کارکردهای دین در این دو جامعه تمایز وجود دارد؟
۶. در صورت تمایز، چه عواملی در این تغییر موثرند؟
۷. آیا در جوامع مدرن می‌توان این کارکردها را به سایر نهادها محول کرد؟ (جایگزین‌پذیری یا عدم جایگزینی دین)

۳) ضرورت و اهمیت انجام تحقیق

دین، بزرگ‌ارمغان الهی است که هم‌زمان با آغاز حیات اجتماعی انسان توسط برگزیدگان خداوند به انسانها ارزانی شد و از آن پس از چنان حضور گسترده و عمیقی برخوردار گشته که تاریخ حیات انسان را یکسره آکنده از رنگ و بوی دینی نموده است. دین در طول حیات بشری دارای خدمات و کارکردهای فراوانی بوده است به گونه‌ای که بشریت با آن می‌زیسته و مشکلات زندگی‌شان را حل و فصل می‌کرده است. اما پس از رشد فکری بشر و به وجود آمدن ابزار و تکنولوژیهای جدید کم‌کم این پرسش در اذهان انسانها جوانه زد که آیا بشر در دورانی که می‌تواند زندگی‌اش را بر مبنای عقلانیت اداره نماید باز هم به دین نیاز دارد؟ آیا برای بشر زندگی منهای دین امکان ندارد؟ این نوع پرسش از جمله پرسشهایی است که توجه دین‌پژوهان را به خود جلب نموده است. هر چند تا کنون پاسخ روشن و شفافی که دقیقاً موقف دین را در جامعه کنونی و گذشته مشخص کند داده نشده است. لذا ضرورت اقتضا می‌کند در عصری که گفتمان غالب آن عرفی شدن و زوال دین است به بررسی نقش و کارکرد دین در آن پرداخته شود و به همین جهت است که در این تحقیق کارکرد دین در دو جامعه سستی و مدرن مورد تحلیل قرار گرفته است.

۴) پیشینه‌ی تحقیق

طبق مطالعات و بررسی‌هایی که در طول پژوهش این نوشتار انجام گرفته است نگارنده به این نتیجه دست یافته است که بررسی و تحلیل کارکردهای دین به صورت کلی و پراکنده از دیر زمان مورد توجه جامعه‌شناسان، مردم‌شناسان و روان‌شناسان و فیلسوفان دین بوده است، اما به صورت دقیق، روشن و جامع و مقایسه‌ای میان جامعه‌ستی و مدرن تا کنون پژوهشی انجام نگرفته است. از این رو، نمی‌توان در این قسمت، از آثار بخصوصی در ارتباط با این موضوع نام برد و همین مساله باعث شده که نگارنده در به اتمام رساندن پروژه‌ی پژوهش با مشکلات جدی مواجه گردد.

۵) فرضیه‌های تحقیق

ریمون کیوی در کتاب «روش تحقیق در علوم اجتماعی» فرضیه را پاسخ موقت برای سوال آغازین تلقی نموده است.

بنابراین پاسخهای موقت در ارتباط با سوالات اصلی و فرعی این تحقیق عبارتند از:

۱. دین به تناسب تفاوت‌های دو جامعه‌ستی و مدرن نقشها و کارکردهای متفاوت ایفا کرده است.
۲. برخی کارکردهای گذشته دین، اینک به نهادهای اجتماعی دیگر محول شده است.
۳. نوع تغییر در کارکرد دین، لزوماً به معنی تنزل موقعیت دین در جامعه مدرن نیست.
۴. دین به تناسب نیازهای جامعه مدرن و انسان مدرن کارکردهایی را ایفا می‌کند که قبلاً مطرح نبوده است.
۵. برخی کارکردهای دین در جامعه مدرن جایگزین ناپذیر است و هیچ نهاد دیگری نمی‌تواند در عرض دین این نیازها را به طور کامل تامین کند.

۶. نقش آفرینی دین مطلق نبوده و نیاز به تمهید شرایط و زمینه سازی اجتماعی متناسب دارد.

۶) اهداف تحقیق

مهمترین اهدافی که این تحقیق در پی دستیابی بدان است عبارتست از:

۱. روشن نمودن کارکردهای اصلی و ذاتی دین و تمایز آن از کارکردهای عصری و موسمی.

۲. پاسخ دهی به برخی شبهات مطرح شده و نقد آراء برخی اندیشمندان در این خصوص.

۳. بسط و تعمیق حوزه‌ی جامعه‌شناسی دین با عطف توجه به اسلام.

۴. درک بیشتر و بهتر موقعیت دین در جامعه مدرن و بررسی علل این تغییر موقعیت.

۵. درک ارتباط دین با سایر نهادهای اجتماعی و نحوه‌ی تعامل آن با سایر نهادها.

گرچه اندیشمندان و متفکران جامعه‌شناسی، روان‌شناسی و برخی دین‌شناسان به کارکردهای دین پرداخته‌اند اما آن چه این تحقیق را در مقایسه با تحقیقات پیشین متمایز می‌سازد، شیوه‌ای است که در این تحقیق انتخاب شده است. در این نوشتار سعی شده که به بررسی کارکرد دین در سطح فردی و اجتماعی و به صورت تطبیقی میان جامعه سستی و مدرن پرداخته شود، منظری که تاکنون کمتر در مطالعات مربوط به دین اتخاذ شده است؛ مطالعات انجام شده نیز خالی از سوگیری و داوریهایی سطحی نبوده است.

۷ روش انجام تحقیق

هدف ما در این تحقیق بررسی کارکردهای فردی و اجتماعی دین در سطح کلان، میانه و خرد در جامعه سستی و مدرن می‌باشد. بنابراین، واحد تحلیل نیز از سطح کلان (جامعه)، میانه (نهادها) و خرد (افراد) تشکیل شده است.

متناسب با موضوع این پژوهش که مطالعه کارکردهای دین در دو جامعه مدرن و سستی می‌باشد روش تحقیق، توصیفی، تبیینی (از سیستم تبیین‌های کارکردی) و به اقتضای موضوع تاریخی است. در روش تاریخی «تحلیل و تفسیر وقایع گذشته به منظور کشف ویژگی عمومی و مشترک که می‌تواند در درک و فهم بهتر آنها مفید باشد و احتمالاً تا میزانی محدود وقایع مشابه را در آینده پیش‌بینی کند.» مورد توجه قرار می‌گیرد. (نادری و نراقی، ۱۳۶۸: ۶۲)

بنابراین تلاش ما براین است که با رویکرد جامعه‌شناختی و استفاده از داده‌های تاریخی بیان کنیم که دین در جامعه

سستی چه کارکردهایی داشته و در جامعه مدرن چه کارکردهایی دارد و در آینده چه کارکردهایی خواهد داشت.

۸) تکنیک جمع آوری اطلاعات

تکنیک جمع آوری اطلاعات در این تحقیق فیش برداری از منابع کتابخانه‌ای است که در آن سعی شده از منابع دست

اول و دوم و حاشیه‌ای استفاده شود.

۹) قلمرو تحقیق

قلمرو تحقیق، بررسی کارکرد دین به صورت مقایسه‌ای در دو مقطع تمدنی تحت عنوان «جامعه سستی و مدرن» بر

اساس تقسیم بندی معهود و ذکر شاخص‌های تعیین کننده می‌باشد.

۱۰) مدل تبیین

تبیین به معنی کشف مکانیسم تأثیرگذاری یک پدیده بر پدیده‌ی دیگر انواع و صورتهای متفاوت دارد. یعنی برای تبیین

یک موضوع می‌توان از چندین مدل استفاده کرد. دانیل لیتل صور مختلف تبیین را مطرح می‌کند که عبارتند از: ۱. تبیین علی ۲.

تبیین بر پایه اختیار عاقلانه ۳. تبیین تفسیری ۴. تبیین ساختاری-کارکردی ۵. تبیین مادی معیشتی ۶. تبیین آماری. (لیتل ۱۳۷۳: ۱۶۵)

مدلی که برای تبیین موضوع این تحقیق مورد استفاده قرار گرفته است مدل ساختی - کارکردی است. به این معنی که

نهاد دین به مثابه یک ساخت اجتماعی چه کارکرد و خدماتی در جامعه سستی و مدرن در ارتباط با کل جامعه، ارائه می‌دهد.

۱۱) موانع و محدودیتهای تحقیق

علاوه بر محدودیتهای ناشی از منابع و امکانات کتابخانه‌ای که معمولاً مشکل عام هر تحقیق می‌باشد، عمده‌ترین

محدودیت و مانع این تحقیق نو بودن موضوع است. از آنجایی که کار جدی در این خصوص انجام نگرفته، نگارنده در ابتدای

پژوهش با ابهام و سردرگمی مواجه بوده است. از سوی دیگر این گونه تحقیقات بدلیل ارتباط با دین و مسایل مربوط بدان، دست

انسان را در قضاوت و داوری می‌بندد و حساسیت‌های خاصی را بر می‌انگیزاند.

منابع و مأخذ

۱. عزت الله نادری و مریم سیف نراقی، روشهای تحقیق و چگونگی ارزشیابی آنها، تهران نشر بدر، چ اول، ۱۳۶۸.

۲. لیتل، دانیل، تبیین در علوم اجتماعی، ترجمه عبدالکریم سروش، تهران، موسسه فرهنگی صراط، ۱۳۷۳.

مفاهیم و رویکردها

مفهوم دین

عوامل اختلاف در تعریف دین

حوزه‌ها و شیوه‌های دین پژوهی

دین و مفاهیم مرادف با آن

دین و مبادی تعریف آن

تئوریهای قالبی و نظری در تعریف دین

تعریف دین براساس ویژگی‌ها و مولفه‌های آن

مفهوم کارکرد

الف. مفهوم دین^۱

دین مفهومی است که هنوز در میان متفکران و اندیشمندان به یک تعریف واحد و قابل قبول همه یا حتی اکثریت دست نیافته است و همیشه محققان این عرصه و حوزه با یکدیگر اختلاف داشته‌اند، پرسشی که مطرح می‌شود این است که علت این اختلاف چیست؟ چه عاملی باعث شده که محققان دین از یک مفهوم و پدیده‌ی واحد تعاریف متکثر و متنوع ارائه نموده‌اند؟ در پاسخ به این پرسش علیرغم تأثیر دو روش حدی و رسمی در تعریف از دین به چهار عامل دیگر به عنوان عوامل موثر بر ارائه تعاریف مختلف از دین می‌توان اشاره کرد. این چهار عامل عبارتند از حوزه‌ها و شیوه‌های دین پژوهی، دین و مفاهیم مرادف با آن، دین و مولفه‌های آن و تعاریف قلبی و نظری از دین. قبل از روشن شدن این چهار مساله به نظر می‌رسد که ارائه تعریف از دین، گرفتار کردن خود در وادی ابهام آلود تعاریف است که هیچ وقت به نتیجه نخواهیم رسید. از این رو ابتدا به این چهار مساله مقدماتی و سپس به ارائه تعریف از دین خواهیم پرداخت.

۱. در این بخش در دسته بندی مطالب از کتاب «دین، جامعه و عرفی شدن» دکتر علیرضا شجاعی زند کمک گرفته شده است.